

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Szabó Zoltán:

Sárospataki törekvések a falu szolgálatára

1931-ben négyszáz éves jubileumát ünnepelte a pataki főiskola. Már a megelőző években megkezdődtek azok a tervezetések és erőfeszítések, melyek azt célozták, hogy az ünnepi esztendő az intézményekben és szellemben való megújulás és továbbfejlődés éve legyen. Ezekben az „ádventi” időkben sokat kellett elmélkednünk, magunkban is, közösségeinkben is arról: Mi a sajátos, felülről adott rendeltetése a mi pataki főiskolánknak? Megállapítható-e nyilván annak a misszióknak s a belőle következő szolgálatnak biztos vonala, mely egyaránt folyik a kollégium hagyományaiból, és a Trianon okozta gyökeresen megváltozott helyzetből? Világos és letagadhatatlan látások szövődtek számunkra parancsá múltból és jelenből. Innen indult el valaha szinte az egész országot behálózó szupplikáció¹ és legáció.² Szegények iskolája volt mindig. Patak ma is 12 ezer lakosú kis város. Közvetlen környékén a Bodroghöz és Hegyalja tanya- és faluvilága. S ebben a környezetben túlnyomólag falusi származású diákok nevelődnek, s kerülnek majdnem mindnyájan falusi órálló helyekre. Az angol internátus nagyszerű elgondolása is megkívánta az egészséges ellensúlyt, hogy a „szegények iskolája” jelleg el ne homályosodjék. Mindebből adódott az a missziói jellegű felismerés: mennél szélesebb felületen s lehető mély begyökerezettséggel viszonyban kell élnünk a néppel, a faluval.

Ez a felismerés öntudatosabbá, rendszeresebbé tette azokat a korábbi, szórványos kezdeteket, amilyenek voltak pl. a cserkészcsapataink mozgótáborai, falusi látó útjai, teológus ifjúságunknak 1926-tól folyó gyülekezetráji kérdőíves gyűjtése. 1929/30-ban gyakorlati teológiai szemináriumunk keretén belül egész éven át falukérdésekkel foglalkoztunk. 1931 júniusában a teológiai kar ülésének egyik jegyzőkönyvi pontja a többek között ezeket mondja: „Főiskolánk lelkipásztor-nevelésének egyik legfontosabb feladata az, hogy megmutassa a világnak, hogy nálunk elsősorban a falu, a magyar református falusi gyülekezet speciálisabban és céltudatosabban odanevelt és erre előkészített pásztorainak kell nevelkedniök. A hangsúlyozottabban a falu számára való lelkipásztor-képzés nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy a teológiai tudományosság követelményei egy jótányi csorbulást is szenvedhetnek. Ellenkezőleg. Másfelől az így hangsúlyozott képzés – mellyel akadémiánk nemcsak kerületünknek, hanem az egész magyar református egyháznak szolgálni akar – szükségessé teszi, hogy a nevelés más, speciálisabb útjait is keressük. Indokoltnak látjuk egy olyanféle munka jogosultságát, melyet – jobb név hiányában egyelőre – *falu- vagy gyülekezet-settlementnek*³ neveznénk, mely részben elméleti, részben gyakorlati volna. Utóbbira a Bodroghöz tanya- és diaszpóra világa s az egész környék kisgyülekezetei ideálisan kínálkoznak. Itt vasárnapi, szünidőkbeli kiszállások, látogatások vezetnék be ifjúságunkat a néppel való érintkezésbe, s rendszeres tapasztalatszerzésbe. Ezt párhuzamosan egészítené ki az elméleti munka: hazai és külföldi szakirodalom megismerése, a gyűjtött adatok feldolgozása... Ez a munka egyelőre a gyakorlati szemináriumi munka keretében lenne elhelyezhető...” stb. Íme a pataki falumunka motívumai, melyeknek bővebb megvilágítását azért láttuk szükségesnek, hogy autochton volta, a később nekilendülő „falukutatás”-tól és a német „völkisch” gondolattól való függetlensége nyilvánvaló legyen. Ilyen alapon elindulva, ebbe a látásba belégyökerezve a faluval közvetlenül vagy közvetve összefüggő munkaágaknak szinte ligetnyi csemetéje sarjadt és növekedett fel közel egy évtized óta.

¹ Adományok gyűjtése az iskola számára a diákok által. (Szerk.)

² Diákok kiküldetése a gyülekezetekbe egyházi ünnepi szolgálatra. (Szerk.)

³ A falu, illetve a gyülekezet művelődésszociológiai kutatása, nevelése. (Szerk.)

A faluszeminárium munkakörével a következő cikk foglalkozik.⁴ A többi munkák sorában meg kell említenünk a különféle gyűjtéseket. A céljuk az volt ezeknek, hogy általában a magyar népleleknek, közelebről a vallásos népleleknek életelevení megismeréséhez hozzásegítsenek, egyben a falu népével való rendszeres irányított szempontok alapján történő érintkezéshez alkalmakat szerezzenek.

Például összegyűjtöttünk sok-sok ezer háborús – harctéri, hadifogságos – tábori lapot, levelet, fényképet, rengeteg katonanaplót. Abból a gondolatból indultunk ki, hogy az emberi lélek legelrejtettebb mélységei akkor tárulnak ki leginkább, mikor az élet a „halálvonalon” mozog, mikor a legegyszisztenciálisabb élethelyzetek során megy át. Ahogyan ilyenkor gondolkodik, abban döntően nyilatkozik meg lelkisége, sokkal inkább, mint a „békeidők” szürkébb, lecsapódott reflexiók nélküli életfolytatásában. Gyűjtésünkkel egyfelől – szinte az utolsó órákban – rengeteg anyagot tettünk meg a nyomtalan elkallódástól, másfelől egy szinte kimeríthetetlen tárházát nyertük az írásos bizonyosságoknak arról, hogy hogyan gondolkozik – formában és tartalomban – népünk a nagy kérdések egész soráról: Isten, haza, család, szülőföld, kötelességteljesítés, bajtársiasság, más népekhez, ellenséghez való viszony stb.

Gyűjtő munkánk másik része magának református népünknek a véleményét akarta hallani sok-sok olyan kisebb-nagyobb horderejű problémáról, melyeknek kapcsán anyai felelőtlen hivatkozás szokott történni a népre. Hány esetben tűnt aztán ki, hogy ezek a népi vélemények merőben mások is lehetnek, mint amit az erre hivatkozók állítani szoktak. (Hogy legalább néhány kérdéscsoportot említsünk: Vélemények a szektásokról, a külmisziói szükségességéről, a jó lelkipásztorról – lelkészválasztás előtt álló gyülekezetekből gyűjtöttük az anyagot – a faluról elkívánczolás, városba vándorlás okairól stb.)

[...]

Egyik legbeváltabb, közvetlen faluszolgálatunk lett teológus *öregcserkészeink regős* munkája. Ma már nem vitatott igazság az, hogy népdalkincsünkben, népköltészetünkben a nemzeti öntudat, a magyar lélek nagy mértékben foglaltatik és nyilatkozik meg. Az sikkad és enyészik szunnyadásában, az erősödik és hatványozódik újjáéledésében és virágzásában. Meggyőződésünk lett az is, hogy a dalban, énekben, zenében még mindig olyan roppant energiák feszülnek, melyeket még korántsem használtunk fel eddig eléggé céltudatosan sem vallásos, sem nemzeti életünk javára. Éppen a magyarságnak vannak pedig e mezőn is olyan páratlan kincsei, melyek még a külföld szemében is egyik legelismertebb jogcímet adják ahhoz, hogy a magyarság mindig egy külön asztalra tarthasson igényt az emberiség nagy munkahelyében. Ezeknek az elásott kincseknek a maguk hatóterületén való kiásására, megfényszerítésére, forgalomba hozatalára vállalkoztak regőseink. Négy-öt tagból álló csoportjaikat rendkívül sokoldalú tagok alkotják. Minden csoport kis éneknégyes vagy énekötös, mely évenként 35-40 jól megválogatott énekkari darabot visz a falvakra. De minden csoport kis zenekar is, melynek tagjai sokszor több hangszeren is játszanak, köztük a falvakban is otthonos citerán, húzó- és szájharmónikán. Azonkívül prédikálnak, szavalnak, előadnak; népdalokat tanítanak, gyűjtenek, tehát a falvak, vidékek népdalkincsét továbbviszik, cserélik. Vallásos és regős estjeik a falvak lakóinak apraja-nagyja számára hozzáférhetőek. A csoportok igen könnyen és olcsón mozognak, 10-20 km-es utakat könnyen levágó cserkészbakancsaik a vasúti költségtől is függetlenítik őket, cserkészedettséjük és igénytelenségük pedig szállás- és ellátásgondjaikat teszi könnyűvé. Egy-egy csoport évenként átlagban 15 falut látogat, 7-8 ezer emberrel találkozik. Nyomában elfelejtett, elhanyagolt dalok, népballadák zendülnek meg főleg az ifjúság, de sokszor az idősebb generáció ajkán is, slágereket nyegegető falusi hangszerrek fordulnak újra tiszta és gyökeres magyar dallamokra. Maguk a regősök pedig, különösen pár évi ilyen munka után, szinte művészetszámba menő könnyedséggel, otthonossággal és lélekből jövő szeretettel forognak a falvak népe között.

Kísérletnek indult, de egyik legjellegzetesebb munkaágává nőtt a pataki „faluvonalnak” a népfőiskolai tanfolyam. 1936 óta három ízben rendezte már meg teológiánk. Ez is úttörő munka volt, bizonyos tekintetben mindmáig az is maradt. (...) Eredetileg csereviszonzonak szántuk ezt a kezdeményezést is: teológusaink mentek volna ki falusi kisgazda családokhoz – lelki gondozói, missziói, kulturális programmal, gyülekezeti munkában való segítségére –, s helyükbe ugyanannyi időre a vendéglátó családok fiai jöttek volna külön tan-

⁴ *Ujszászy Kálmán*: A sárospataki főiskola faluszemináriuma. *Protestáns Szemle*, 1939. 3. sz. 147-150. old.

folyamban összefogott népfőiskolás „csizmás diáknak”. Sajnos, ennek a tervnek fennforgó akadályait mindezekig nem lehetett legyőzni. Eddigi népfőiskolai tanfolyamaink abban a formában valósulnak meg, hogy 25-35 gyülekezetből hívtunk a lelkipászorokon keresztül egyszerre 40-50 vezetőtípusú, 17-25 éves kisgazda ifjút 10-14 napra. Ezt az időt lelki, szellemi képzést szolgáló előadások, a Főiskola, város nevezetességeit, helybeli gazdasági és ipartelep-eket bemutató látogatások, erős hitépítő hatásokat nyújtó, vallásos egyesületi munkákba is bevezető bibliai munkák töltötték ki. A cél az volt, hogy az ifjak, a falu és a gyülekezet leendő vezetői jobb egyháztagok, öntudatosabb nemzettagok legyenek, hivatásukhoz, a földhöz jobban hozzáfornának, bomlasztó, lazító törekvésekkel szemben nagyobb ellenálló erőt nyerjenek. S mivel a tanfolyam életébe diákjaink is bekapcsolódtak, a leendő lelkipászorok és leendő presbiterek bensőséges szeretetviszonyának kialakulását is nagy mértékben tudtuk szolgál- ni. A tanfolyamokat átlengő lelkeséget jellemzően tükrözi az, hogy a résztvevők egy jelké- pes faluba tömörültek, melynek ők maguk választották ezt a nevet: Szeretettfalva. A tanfo- lyamok ismeretanyagát, eseményeinek beszámolóit a tanfolyamok házi sokszorosítással ké- szülő napilapja: a „Kerékvágás” adta nagyon bevált módon ifjaink számára. A „Kerékvágás” negyedévenként a tanfolyamok idején kívül is megjelenik, eljut minden résztvevőhöz, fenntartja és továbbépíti a szövődött lelki kapcsolatokat, megőrzi Szeretettfalva egyre növekvő népének szeretetközösségét.

Már az elindulásakor határozott feladatként állott előttünk két dolog. Egyik, hogy a tanfo- lyamot egyre tovább kell fejleszteni, s mennél előbb kiemelni „tanfolyam” jellegéből és állan- dó intézménnyé tenni. A másik pedig az, hogy az állandó népfőiskoláknak – legalábbis egy- házi értelemben – országunk és népünk egészét be kell lassankint hálózni.

[...]

Több olyan kisebb-nagyobb munkaágunk (szórvány- és tanyagondozás, gyakorlati gyüle- kezeti munkák, családlátogatás) még ezután megvalósulásra váró tervünk (külmissziói kép- zés) van még, melyek erősebb vagy gyöngébb kölcsönhatásban állanak a falumunkával. Eze- ket ezúttal nem részletezzük. Azonban úgy érezzük, még egy előszürelő kérdésre kell felel- nünk. Mindezek a munkák nem keresztelik-e a legjobb akarat ellenére is azt a feladatot, mely mégis a maga számára kell, hogy követeljen elsősorban minden energiát, időt és fáradozást: igehirdetők és lelkipászorok nevelését? Erre nézve több szempontból is megnyugvással és megnyugtatóan felelhetünk. A felhasznált idő kérdését egy egészséges ökonómiajú, rugal- mas, a könnyen elkallódó napokat és vakációkat is számításba vevő időbeosztás majdnem tel- jesen megoldja. Elvi szempontra nézve úgy vélekedünk, hogy az igehirdetés, ha formájában legtöbbször szó is: lényegében önmagunknak az isteni szó, az örök akarat számára való esz- közül, szolgálatra adása, s ha kell – görögnek göröggé, „mindeneknek mindenné” létel (I. Kor. 9:22), hogy mindentek megnyerjünk. Látásunk szerint a „faluvonal” sok munkaága, bizo- nyos szempontból nem más, mint az igehirdetés egy új nyelve, melyben a szó mellett elsőbb- ségi helye van az élet beszédének, a tettnek, s áldott tapasztalatunk, hogy erre a „beszédre” sok olyan fül és szív nyílt már meg, mely az igehirdetés szokásosabb formái előtt bezárkózott vagy zárva maradt.

Tanítványainkkal kapcsolatban ismételtelen meg kellett állapítanunk, hogy e munkaágak élenjárói tudományos teológiai képzettség szempontjából is elöl járnak, s akik itt nem hasz- nálhatók, minden egyébre is majdnem használhatatlanok. Emberi látás szerint: kikerült tanít- ványaink közül is e munkák nevelői végzik a legeredményesebb igehirdetői és lelkipásztori munkát.

Kétségtelen, hogy megsokszorozódott feladatok megsokszorozódott erőket is kívánnak. De vajon nem állnak-e nyitva előttünk azok a földi források, melyek e munkák nyomában is nagy megújító és termékenyítő erővel buzognak, s azok a földöntúli források, melyekhez fo- kozottabban hajt a megnövekedett felelősség? Mindenki, akit igába fogott a küldetés, velünk együtt tapasztalta meg: Resumus vires fortiores prioribus – ha több erőt kell elhasználnunk, többet is kapunk.⁵

⁵ Dr. Szabó Zoltán (1902–1965) a sárospataki református teológiai akadémia professzora volt, a sárospa- takti híressé lett falumunka megindítója dr. Ujszászy Kálmán professzor mellett. Születése centenári- umán idézzük fel tanulságos gondolatait. Itt közölt tanulmánya a Protestáns Szemle 1939. évi 3. szá- mában 140–146. old. és különnyomatban is megjelent. A kihagyásokat szögletes zárójelbe tett pon- tokkal jelezzük. (Szerk.)

A folklór a kerettantervben és az iskolai gyakorlatban

1. A néprajz fiatal tudomány. Minthogy azonban kutatásának trágya egy olyan kultúra, amelyet az egész magyarság hozott létre, eredményei már régóta teljes joggal követelik iskolai felhasználásukat. Ennek a kultúrának a sajátosságait éppen úgy, mint más népekéit, azzal jellemezhetjük, hogy miféle egyéni és társadalmi igényeket elégített ki, s miképpen elégítette ki azokat. A magyar népi műveltség „szókincse” és „grammatikája” néhány emberöltővel ezelőtt még a családokban szóbeli közlés és megmutatás (példaadás) útján apáról fiúra szállt. A parasztság megszűntetése, felbomlasztása után, úgy látszik, ennek feladatát is az iskolának kell átvállalnia.¹

Az Apáról fiúra című népszerűsítő könyv szerzőpárosa² még harminc évvel ezelőtt ezt írta: „A néprajz nem iskolai tárgy. Nem is lesz azaz az esztendőről esztendőre gyarapodó tudnivalók sorában...” Ehhez azonban hozzátették, hogy a néprajz eredményei ott vannak a legkülönbözőbb tantárgyak anyagában. Ha a magyar iskolai tantervek történetét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy legkorábban éppen a folklór kapott bennük „tanügyi” rangot, amennyiben irodalmi olvasókönyveink népdal- és balladaszövegeket, népmeséket, várakról, vizekről, állatokról szóló történeti és eredetmondákat, közmondásokat és találós kérdéseket közöltek. Énekkönyveinkben megjelentek a népdalnak nevezett dalok, a rajzoktatásban pedig stilizált cífraszűr motívumokat másoltak a tanulók. E folklóranyag egy részének hitelessége legfőképpen azért volt kétséges, mert maga a tudomány sem tisztázta még egyértelműen a népi és a népies közötti különbséget. Nemcsak Erdélyi János első nagy összegzése, de még Bartalus hatalmas gyűjteménye is tele volt műköltői vagy félig népi alkotásokkal.

A néprajz tehát már több mint száz éve itt állott az iskola kapui előtt, s kért oda bebocsátást. Elméleti és gyakorlati fontosságát olyan szaktekintélyek hangoztatták, mint Bellosics Bálint, Györffy István, Bálint Sándor, Karácsony Sándor és Kodály Zoltán. Bellosics Bálint bajai tanítóképzős diákjait már a XIX. század végén bevonta a néprajzi gyűjtőmunkába. Bálint Sándor és Végh József ugyanezt tette a két világháború közti időkben. 1947-ben miniszteri rendeletre a mezőgazdasági középiskolák 3. osztályának tantervébe bekerült a néprajz, s megjelent hozzá Balassa Iván tankönyve is.

A szocializmus évtizedei alatt az iskolai néprajzi munka csupán kevés, régi vágású, ezért a jövőt tisztán látó lelkes tanár irányításával folyt itt-ott. S bár inkább megtűrt tevékenységnek számított, egyre több követője akadt, mert sokan megéreztek benne a nemzetet megtartó varázserőt. Amint Németh László mondta: a magyarságnak, hogy megmaradjon, hagyományai belső udvarába kell visszahúzódnia. A tanulók és a tanárok leginkább szakköri keretekben dolgozhattak, s ehhez kitűnő támogatást adtak a Morvay Péter, Végh József és Timaffy László által írott útmutatók. A tanulók gyűjtését az évenként meghirdetett Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra lehetett beadni. Ezek a pályamunkák ma is megtalálhatók a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

Az áttörést mégis a 2001-ben megjelent Kerettanterv hozta. Benne már ott találjuk a hon- és népismeret modult, amely integrált tantárgyként a történelemhez kapcsolva foglalkozik a magyar paraszti kultúrával, vagy önálló tantárgyként az 5-6. osztályban tanítható.

Ha tüzetesen elolvassuk a modulterv „A” és „B” változatát – Ágh Zsófia és Karácsony Molnár Erika munkáját –, feltűnik, hogy azokban elsősorban az anyagi és a társadalmi kultúra megismertetése dominál. A folklór pedig leszűkül a jeles napok szokásaira és a népi díszítőművészetre. Az „A” változat ugyan megemlíti a fonót, amelyben fontos szerepe volt a népköltészetnek. A „B” változat pedig utal arra, hogy a népköltészet a magyar nyelv és irodalom óráin az első osztálytól kezdve tanítható. A Kerettantervnek tantervi fejezete pedig szintén sok lehetőséget ad a népzenei ismeretek tanítására. Az a megítéltetés ért, hogy lektora le-

¹ Közleményünk eredetileg „Folklór és honismeret” címmel előadásként hangzott el Szegeden a III. Országos „Iskola és honismeret” Konferencián 2001. október 13-án. (Szerk.)

² Kósa László és Szemerkényi Ágnes.

hettem Bánhegyi Ferenc e tanterv alapján készített Hon- és népismeret című tankönyvének. Az egyébként kitudó könyvből természetesen – az instrukcióknak megfelelően – a jeles napok szokásain kívül szinte teljesen kiszorult a folklór. Úgy látszik tehát, hogy ma a folklór – iskolai állapotát tekintve – ugyanabban a helyzetben van, mint évtizedekkel korábban volt. Az irodalom, az ének-zene és a rajzórakon szoríthatunk neki helyet.

2. Nézzük meg ezután, mit lehet tenni a folklór érdekében az adott lehetőségek kihasználásával! Nem elméleti kérdésekkel kívánok foglalkozni, hanem inkább saját tapasztalataimra hivatkozom. Én ugyanis a főiskolán és az egyetemen nem tanultam néprajzot, életem folyamán azonban feltártam lakóhelyem részletes néprajzi képét, s elkészítettem néprajzi szemléletű helytörténetét. Negyvenegynéhány esztendei pedagógusi pályafutásom alatt az általános iskola helyettesítések számomra egyszerű lehetőséget nyújtottak a helyi folklór bemutatására, tanulóim néprajzi érdeklődésének felkeltésére és formálására. Vezettem általános iskolai néprajzi szakkört, főiskolai tanárkodásom idején meg tanítottam fakultatív tárgyként néprajzot, s veztettem néprajzi tudományos diákkört is.

Kiindulásként mégis két általános elméleti szempontot szeretnék kiemelni. Először is: meggyőződésem szerint a folklórt (és persze a néprajzot is) csak olyan pedagógus taníthatja eredményesen, aki a néprajzi jelenségeket nemcsak könyvből, filmekről, magnószalagról ismeri, hanem közvetlen „személyes” találkozással a népi kultúra hordozóival. Másodsor pedig: a folklór átadásában, pedagógiai felhasználásában tanulnunk kell az úgynevezett múzeumpedagógiától. A múzeumi órák rendkívülisége és hatékonysága ugyanis éppen abból ered, hogy nem a megszokott helyen (nem tanteremben), nem a megszokott tanító, tanár által, és nem a megszokott módon (tanári előadás útján) jutnak el a gyerekek az ismeretekhez, sőt – a „rendkívüliség” miatt – maradandó élményekhez. Ehhez hozzá kell tennem, hogy az ilyen órákra való felkészüléshez, azok megszervezéséhez sokkal több idő szükséges, mint a megszokottakhoz.

Ezek után lássunk néhány konkrét példát!

A népdal, szerintem, azért vált iskolaszagúvá, „tandallá” a gyermekek számára, mert azt a rosszul értelmezett kodályi pedagógia szellemében mindenféle zenei ismeret és készség kialakítása céljából tanították. Érzelmi tartalmuk sikkadt el ilyenformán. Tanítsuk népdalainkat bátran hallás után, s a zenei feladatokat végezzük másfajta zenei anyagokon. Fontos a népdal bemutatása előtt egy olyan hangulati előkészítés, amely vízretjed arra a társadalmi közege, amelyben a dal született. Nem könnyű észre vétetni a dalok szövegének általános emberi mondanivalóját, amely mondanivaló a paraszti társadalomtól függetlenül is időtlen. Nem kell felhívniuk gyermekeink figyelmét a dalszövegek szexuális szimbolikájára, de például észre kell vetetnünk, hogy az úgynevezett népdalküszöb (természeti kezdőkép) ugyanazt mondja, mint az utána következő sorok. A „Jeges a sudárfa, nehéz vizet merni” versbeli jelentése megegyezik a záró sorokéval: „Ismeretlen kislányt nehéz megölelni”. Lehetségesnek tartom, mert kipróbáltam, hogy az énekkórákon, az énekkarban helyi népdalokat is tanítsunk, sőt egy-egy alkalommal még egy „adatközlönket” is megkérhetjük, hogy óránkon tanítsa meg kedvenc nótáját. Giusto dalainkat minél többször „karikázva” énekeljük, azaz fogódzunk körbe, és ridázva³ vagy egyszerű lépésekkel forogva énekeljük. Legyenek népdalcsoportok, hogy egyik dalunkat, majd egyik csokrunkat a másik után tudjuk azonnal énekelni. Alkalmanként adjunk népdalainkhoz hangszerkísérete, például köcsögdudát, fésűmuzsikát, dorombot, furulyát vagy citerát. Dudanótáinkat énekeljük „dudakísérettel”, s használjuk a solo-tutti meg a kánon adta lehetőségeket. Végül pedig adjunk alkalmat, illetve teremtsünk olyan szituációkat, hogy a gyerekek minél többször énekelhessenek ne csak produkcióként, de a maguk gyönyörűségére is.

Mondanom sem kell talán, hogy a gyermekdalokat mindig játékkal együtt szóltassuk meg. A kiemelt játékost kiolvasóval válasszuk ki. Kerüljük azt a jó szándékú, de a magyar gyermekjáték szellemétől idegen naturális utánzó mozgássort, amelyet a közelmúlt módszertani kiadványai ajánlottak. Az 1970-es években a magyar Rádió pályázatára még tanítványaimtól is sikerült egy egész csomó gyermekjátékot gyűjtenem. Ezek egy része azonban már a

³ A *rida* egy magyar néptáncmotívum. Amikor 2–10-en körbe fogódzva, egyik lábukkal a másik előtt keresztbe lépve forognak lassan, vagy igen gyorsan, vagy fokozatosan gyorsulva.

társadalomszociológia vizsgálatát igényelné, mert szövegeik gyakran ízléstelenek, kifejezetten morbidok, a tévé hatását tükrözik, s az „underground kultúra” körébe tartoznak. Mindenképpen tanulságosak.

Jeles napi szokásaink megtanítása zenei anyagokkal együtt természetesen a leghálásabb feladatunk lehet. Miután én, például, egy osztállyal megtanítottam a regölést, a gyerekeknek annyira megtetszett, főképp a kucsmák, a bekecsek, a láncos botok meg a köcsögduda együttes hatása miatt, hogy utána ez a társaság éveket regösként járt a faluban köszönteni s adományokat gyűjteni. (Igaz, karácsony előtt, mint a betlehemesek.) A bajai gyakorló általános iskolában az éneket legkevésbé szerető két osztályt ezzel tudtam meghódítani, hogy évről évről produkcióként az egyikben a balázsolást, a másokban a pünkösddolést tanítottam meg. A hagyományoktól már fényévnyi távolságban élő városi gyerekek a jelmezekben az öneledt játékkal és hársány énekléssel a közönség által is érzékelhetően azonosultak őseik szellemi örökségével.

Ha egy rendhagyó nyelvtanórán osztályunk vagy a település törzsköcs családneveit értelmezzük és csoportosítjuk, nemcsak névtani ismereteket közlünk, de felkeltjük a tanítványok érdeklődését családjuk története iránt. Ha meg a családnevekhez fűződő ragadványneveket kezdjük vizsgálni, óhatatlanul előkerülnek az anekdoták. Ezek a rendszerint csattanós, tréfás történetek egy-egy ragadványnév eredetét, keletkezését magyarázzák. Ugyancsak sok történetet, pontosabban történeti és hiedelemmondát őriznek településeink helynevei. Ha a gyerekeknek olyan feladatot adunk, hogy írják meg, hol volt (van) a földjük, mi a dűlő neve, miért nevezik úgy azt a határrészt, akkor érdekes és értékes válaszokat kaphatunk.

Hasznos feladat lehet, ha megfigyeljük tanítványainkkal, hogy miképpen üdvözlik egymást a felnőttek különböző szituációkban. Milyen sztereotípiákat mondanak köszönés helyett, miképp kezdik a beszélgetést? Ezzel a megfigyeléssel megkönnyítjük gyermekeink társadalmi beilleszkedését, hisz így elsajátítják a társadalmi viselkedés néhány helyi vagy általános illemszabályát.

Bálint Sándor, a „szögedi nemzet” nagy tudósa, nekem atyai tanítómesterem, elmesélte, hogy kezdő tanárként a szegedi tanítóképzőben tanítványainak már első alkalommal azt a feladatot adta magyarából, hogy írják meg családjuk történetét. Ilyen feladat ma még fontosabb lenne a múlttal mit sem törődő fiatalok számára, hisz ezáltal arra kényszerülnének, hogy legalább ebből az alkalomból kifaggassák szüleiket, nagyszüleiket őseikről, s közben sok mindent megtudnának egy régebbi kor társadalmáról, kultúrájáról. Feleségem néhány évtizede tanítványaiaval magnetofonos interjúkat készítettett a „Gyermekek élete régen” címmel. Az interjúkat én jegyeztem le. A kapott válaszok a folklór „igaz történet” nevű műfaját képezték, megformálásuk és nyelvi kifejező eszközeik pedig mintául is szolgálhattak az elbeszélő-fogalmazás tanításához. A kis riportereknek, amikor beszámoltak magnetofonos gyűjtésükről, annyi mondanivalójuk volt, hogy egyetlen osztályfőnöki órába bele se fért. Néprajzi szakköröm tagjaival én is meglátogattam néhány idős embert, asszonyt, akik szívesen fogadtak bennünket. (Margit néni a gyerekek számára ismeretlen kalotinával (aszalt gyümölcs) kínált meg bennünket.) Elmondták életüket, válaszoltak a kérdésekre, megmutatták például, hogy kellett szedni a markot.

A falu mesekincsének összegyűjtése során tanítványaim is vállaltak feladatot. Hallás utáni lejegyzéssel és magnetofonos gyűjtéssel sok mesét és hiedelemmondát örökítettek meg. Főiskolás hallgatóim bátyai táborozásuk után még hetekig emlegették Harangozó Pista bácsit, aki számukra a könyvtárban adott elő tréfás meséiből, s jóízűen elbeszélgetett velük nemcsak a mesékről, hanem világ dolgairól is. Találós kérdésekből, ha a tanulók jól felkészültek, tréfás vetélkedőt is rendezhetünk, akár magyarára keretében is.

Az 1960-as években Bácsa néphitének gyűjtésébe szintén bevontam tanítványaimat. Osztályom fölvetta a „Garabonciás diák raj” nevet, majd versenyt hirdettem a hiedelmek gyűjtésére. Lejegyzéseiket órák elején felolvasták, s ezzel egymásnak is ötletet adtak arról, hogy mit lehet gyűjteni. Az adatok szaporodásával kezdtek kialakulni a mondatípusok, s azokon belül élveztek a variánsok sokaságát. Az általam legépelet gyűjtésük több mint száz oldalt tett ki, s az országos pályázaton első díjat nyert. A jutalomkönyveket a gyerekek között munkájuk áránya szerint osztottam ki kis házi ünnepség keretében.

Néprajzi szakkörömmel egyszer „folklor kirándulást” is szerveztem. A gyerekek kerékpáron vágtak neki vezetésemmel a határnak. Minden olyan helyen megálltunk, ahol történeti monda vagy hiedelemmonda kapcsolódott a határrészhez. A történeteket én meséltem el, s hatásukat a *genius loci* erősítette. Egy szállásba is betértünk, ahol a gazda arról beszélt, hogyan alakultak át az állatteleltető téli szállások emberi hajlékokká. Megnéztük az öreg Szőke bácsi szilvaörző gunyhóját, ahová hajdanában mesék hallgatása céljából lopózkodtak ki a falusi gyerekek.

Befejezésül ismételtlen hadd hívjam fel a figyelmet a magyar népköltészet iskolai jelenlétének fontosságára. Ezzel egy olyan áramkörbe kapcsolhatjuk be a magyar ifjúságot, amely erőt ad a megmaradáshoz. Nekünk ugyanis – miként azt egy jeles gondolkodónk mondta – újból meg újból néppé kell válnunk, hogy nemzetté lehessünk. A folklor is egy építőköve lehet az Ady által megénekelte félig kész „Tempлом”-nak. S ha azt felépítjük valahára, nem fog felolvasztani bennünket „a világ kohója”, mert megtaláljuk önmagunkat.

Fehér Zoltán

„Játsszunk most együtt!”

Honismereti tábor gyermekeknek Apátfalván

2002. augusztus 7-től 16-ig a Szigetházban honismereti tábort szervezett a Pátfalváért Egyesület az apátfalvi gyermekek számára¹ A Honismereti Szövetségtől kapott támogatás az ingyenes munkával (táborvezetőség, témafelelősök) társítva adta a szervezés anyagi alapját. A nyolcnapos program 21 fős kezdő létszáma a negyedik naptól 37 főre gyarapodott, s a helybeliek mellett néhány magyarszanádi, makói és két budapesti táborozó is akadt, akik falunkban nyaraltak a nagyszüleiknél. A résztvevők életkora a hétéves nagycsoportos óvodástól a 14 éves „felnőttekig” széles skálán mozgott, minden évfolyamból voltak néhányan. S mivel mindenkit érdekelt a téma, a nagyok segítettek a kicsiknek, a kisebbek pedig türelmesen vártak, amikor a nagyok természetismereti vagy néprajzi rejtvényt oldottak meg. Csoportbontást nem alkalmaztunk, a gyerekek együtt vettek részt az előadásokon, foglalkozásokon.

A szakmai munkát a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület elnökségi tagjaként és pedagógusként én vezettem. A néprajzi témák elővezetésére helybeli segítőkért kértem fel, akik lehetnek egyszerű háziasszonyok (Vargáné Antal Ilona), ápolónők (Kakas Istvánné), nyugdíjas pedagógusok (Mátó Józsefné, Fazekas István), irodai dolgozók (Széles Istvánné), könyvtárosok (Fodor Józsefné) vagy gazdálkodók (Varga Cziri János). A tűzgyújtáshoz egy erdészjelölt (Kakas Zoltán) érthetett igazán. Így tudtunk hitelesek lenni, hiszen a tudás közvetlenül azoktól jutott el a gyerekekhez, akik mindennap megélik azt. A gyesen lévő anyukák (Vargáné Czagány Kriszta, Kardos Zoltánné, Gyengéné Bakai Judit) a modern lakásdíszítési módokat, a gipszkép készítését és a batikolást tanították meg a táborozóknak. A foglalkozások kellékeinek előkészítésében sok apátfalvi felnőtt és fiatal segített, munkájukat nagyon köszönöm.

Sajnos az időjárás meglehetősen kedvezőtlen volt számunkra, naponta többször is esett az eső, emiatt a szabadtéri programok (séták, túrák) elmaradtak. Az utolsó napon kegyes volt hozzánk az ég, a jó időn felbátorodva szalonnasütést rendeztünk a napsütésben. Táborunkat Bogdán Lajos, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület titkára két napon is megtisztelte jelenlétével. Második látogatásakor őt kértük meg, legyen a táborzáró maraton vetélkedőnk zsűrijének elnöke. Szakmai hozzáértésével, jó kedvével is, komolyságával is igazi rangot adott az egész napos küzdelemnek. Táborzáráskor ő szólt a gyerekekhez, mint régi „honismereti”, aki fontosnak tart minden néprajzi hagyományápoló munkát. Köszönjük a Mars Csokoládégyár Milky Way és Harry Potter édességeit. E támogatásnak köszönhetően

¹ „Nevét onnan kapta, hogy a középkori Apátfalva (Pothfalua) (...) minden bizonnyal a csanádi bencés monostor apátjának tulajdona volt. Érdekes, hogy a nép ma is *Pátfalvának* vagy *Pátfolvának* nevezi.” Fejezetek Apátfalva néprajzából. I. Apátfalva, 1999. 12. old. (Szerk.)

gőzerővel folyt a totószelvények és feladatlapok kitöltése a bőséges csokoládényeremény reményében.

Táborunkban egy kisgyermek életének eseményeit követhettük nyomon. Megtudtuk, hogy születésüktől kezdve az ifjúkorig milyen életkörülmények között éltek a falusi emberek, milyen volt a pátfalvi nép élete. Másik fontos törekvésünk volt, hogy a „Gyí paci paripa” című helyismereti tankönyvből minél több népi gyermekjátékot tanítsunk meg. A könyv apátfalvi népi játékokat tartalmaz, szerzői: Vargáné Antal Ilona és Vargáné Nagyfalusi Ilona. Naponta egy-egy életszakaszhoz (pl. az óvodáskor) kapcsolódó játékokat tanultunk meg. Pihenésként kézműves és természetismereti foglalkozásokat iktattunk be.

Az első napon (augusztus 7-én, szerdán) a tábornyitó előadás címe ez volt: *Ki a nép? Mi a néprajz?* Apátfalva néprajzából a viselet, az építészet, a telekrend sajátosságait ismerték meg a résztvevők, majd növényekből akáczemüveget, bogáncstálakat, csutkaólat készítettünk. Délután Vargáné Antal Ilona a születésről, keresztelezésről tartott előadása után kis unokájával, Danikával együtt mutatta be az ölbeli gyermekek játékait: a höcögtetőt, tenyeresdit, lóbázót. A nap végén ostrompattogató versenyt rendeztünk. Sokáig próbálták a leányok is, hátha sikerülne egyet durrantani. Kitartó munkájuk jutalma másnapra érkezett meg izomláz formájában.

A második nap délelőttjén a Maros árterével, növény- és állatvilágával ismerkedtünk; megtanultunk gombot zúgatni, szellemi ügyességi játékokra is sor került. A délutáni túra az eső miatt elmaradt, ehelyett termésbábot ragasztottunk, s kitöltöttük a természetismereti feladatlapokat.

A harmadik napon Fazekas István nyugalmazott tanító látogatott el hozzánk. Megtudtuk tőle, milyen volt egy tanyai iskolás gyermek élete, majd „kérdésszelepek”-játékban számot adott a hallgatóság, hogy mindent jól jegyzett-e meg, s tudja-e, mi a néma és a hangos óra, a palatábla, a gázlámpás világítás. Délig volt még időnk ellátogatni az Óregek Otthonába is, ahol a nagy ünnepekről (karácsony, húsvét, pünkösd) beszélgettünk. Az idősök egymás szavába vágva mesélték el, mit kellett karácsony böjtjén az asztalra készíteni, hogy a család egészséges, gyarapodó és békés maradjon. Pihenésként azután idősök és fiatalok együtt készítítettünk egy hagyományos népi játékszert, a csutkababát. Délután Vargáné Czagány Krisztával batikolni tanultak a gyerekek. Csodaszép pillangós, virágos, tehenes terítők készültek. S végre lehetett szőni is! Nagyon várták már a lányok. Fáradszóról dolgoztak a szövőszékeken.

A negyedik napnak, Mátó Józsefné volt a délelőtti témafelelőse. Érdekes dolgokat mesélt az ő óvodáskoráról, majd arról a későbbi időről, amikor már mint óvónő tevékenykedett. Irányításával kipróbáltuk a krumpli-nyomdázást, a papírhímzést és a papírhajtogatást. Meglepetésként palacsintával kedveskedett a gyermekeknek. A délutánt is nagyon vártuk, amikor Széles Istvánné a szárazvirág-kötészetre tanított minket. Segítségével ízléses, gondosan összeállított kompozíciókat készítettünk, akár ízek alapra is.

Az ötödik nap volt a tábor fénypontja. Gyengéné Bakai Judit és Kardos Zoltánné Icu irányításával gipszképet készítettünk. Másnap 36 táborozó vitte haza nagy boldogan a saját maga készítette képet. Mivel ez a technika nálunk még ismeretlen volt, a szülők csak ámulnak a művek láttán. Délután tejben-vajban fürödtünk; Kakas Istvánné Ancsa néni ugyanis a ház körüli munkákról tartott előadást. A lekvár főzés, kenyérsütés, mázolás, kézi mosás ismertetése mellett a tej feldolgozásának lehetőségeit is bemutatta. A gyerekekkel együtt készítettünk aludtetejt, tejfölt, túrót. Ettünk gömölygét, házi készítésű sajtot, és ittunk sok-sok tejet. Igazit!

A hatodik napon, szerda reggel a könyvtárban gyülekeztünk. Fodor Józsefné a könyvtárról, az ott lévő kiállításról beszélt, majd ellátogattunk a falu főterén működő Kinder-üzembe, ahol a Kinder-tojások belsejét csomagolják, majd délig rongybabák készítésével töltöttük rövid időnket. Délután egy feladatlapot kaptak a gyerekek, melyen a falu múltjáról kérdezősködünk. Kutatniuk kellett néhány régi szerszám, régi szó, kifejezés után. Rákérdeztünk a falu neves épületeire, szobraira is. A nehéz kutatómunka után fáradtan hallgattuk Varga Cziri János bácsi előadását a mezőgazdálkodásról és a régi iparosmesterekről.

A hetedik napon, Antal Ilona néni kedvenc gyűrűs- és labdajátékait tanultuk meg. A kelleme időben (végre nem esett az eső) vidáman énekeltünk, futkostunk az udvaron. Megfejtettünk sok-sok találós kérdést, majd csutkababát, rongybabát varrtunk, és végre ismét volt időnk szőni. Délután a kemencében lekváros kiflit, almás és túrós rétest sütöttek a Pátfalváért

Egyesület tagjai. A jóízű uzsonna után a néprajzi gyűjteményt rendezgettük, virágdíszeket készítettünk, levélképet ragasztottunk.

A nyolcadik nap volt az utolsó. Ezt egy maratoni vetélkedővel tettük emlékezetessé. Csapatokban versenyeztek a gyerekek, számot adtak a táborban szerzett néprajzi ismereteikről. Voltak villámkérdések (pl. mi a szakajtó), szituációs gyakorlatok (pl. játsszátok el az aratást), rajzos feladatok (pl. rajzoljátok le a Nepomuki Szent János haranglábat), néprajzi totó és kucoricamorzsolás is kézzel. De sok vörös tenyér lett tőle! Az első helyezett csoport tagjai: Báló Lilla, Báló Zita, Berczán Andrea, Nagy Ivett, Vígh Dániel. Délután szalonnasütéssel búcsúztunk a tábortól és egymástól. A táborzárón Bogdán Lajos foglalta össze törekvéseinket, és azt, hogy miért volt jelentős ez a néprajzi tábor. Mint mondta: „Azért tartom fontosnak a tábort, mert a globalizációs világban a gyerekek megismerkednek azzal az élettel, ami régen volt, és nem Barbi babával, hanem csutkababával játszanak, ami azért a globalizáció ellen szól”.

Vargáné Nagyfalusi Ilona

HÍREK

A Honismereti Szövetség 2002. április 23-án kibővített elnökségi ülésén köszöntöttük Töltési Imrét, az egykori Honismereti Bizottság titkárát, 85. születésnapja alkalmából.